

Samsun'da Evin İstisnai Halleri: Kuyu Sokak ve Çevresindeki Bahçeli Evler

Saadet Gündoğdu¹, Melek Kutlu Divleli², Evrim Düzenli³, Abdullah Asım Divleli⁴, Muhammed Talha Öksüzöğlü⁵, Hande Eyüboğlu⁶, Mustafa Furkan Gündüz⁷, Tuğba Hekimoğlu⁸

Özet

Kadıköy, Samsun'un İlkadım İlçesi'nde yirminci yüzyılın ikinci yarısında şekillenmeye başlayan, dönemin kırsal şimdinin ise bir kent içi mahallelerinden biridir. Kadıköy'ü bir mahalle hüviyetine bürendüren ilk yerleşimler 1960'lı yıllarda, kırdan gelen göçler ile Kuyu Sokak ve yakın çevresinde şekillenmiştir. Hızlı kentleşme baskısının henüz hissedilmediği bu dönemde, mahallenin genel karakterini, bahçeli az katlı konutlar meydana getirir. Kuyu sokak ve yakın çevresindeki durum böyleyken çeperde ise daha geniş bahçe ve tarlalar yer alır. 1980'li yıllardan itibaren merkezden çeperlere doğru plansız büyüyen İlkadım ilçesi, Kadıköy'de yüksek katlı ve sıkışık bir başka yapılaşma deneyimi daha ortaya çıkarır. Kuyu Sokak'ın az katlı, bahçeli, organik sokak dokulu, sokak- bahçe geçişleri, ortak kullanım alanları, yarı açık alanları gibi özellikleri ona paralel şekilde inşa edilen çok katlı ve sıkışık yapılaşmalar ile kıyaslandığında müstesna bir mahalle alt dokusu ortaya çıkarır. Kuyu Sokak üzerinde ortaya çıkan bu durum, geleneksel Anadolu kentinin mekânsal ve inşai arketipleri ile büyük benzerlikler içerir. Bu benzerlik, modern kentleşme pratiklerinin henüz nüfuz etmediği geleneksel konut ve yaşam biçimlerinin göç vasıtasıyla bu bölgeye aktarılıp uzun yıllar muhafaza edilmiş olmasıyla açıklanabilir. Kadıköy Mahallesi Kuyu Sokak ve yakın çevresinde müşahede edilen bu durum yaklaşık 2,5 hektarlık bir alan üzerinde inşa edilmiş toplam 122 konut üzerinde okunabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Kuyu Sokak ve çevresindeki yerleşimi, kentteki diğer bölgelerden belirgin bir biçimde ayırarak müstesna bir yapı ortaya koymasını sağlayan biçimlenmeler ve bunların geleneksel Anadolu şehir ve konut dokusundaki arketiplerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çalışma üç adımda gerçekleştirilmiş olup ilk aşamada geleneksel Anadolu şehrine ilişkin literatür taraması yapılarak şehrin genel morfolojik karakteri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda; yeşil alanlar, kat yüksekliği, çatılar, ortak alanlar, yollar, yarı açık ve kapalı alanlar, vd. açılardan arketipler ortaya çıkarılmıştır. İkinci aşamada, alan analizleri ile Kadıköy Kuyu Sokak'ın morfolojik karakteri incelenmiştir. Üçüncü aşamada ise Kuyu Sokak ve çevresinde yer alan yapılar literatür taramasında belirlenen kavramlar üzerinden değerlendirilmiştir. Kuyu sokak özelinde korunan ve sürdürülen geleneksel mimari izler aynı zamanda kültürel bir sürekliliği de günümüze kadar taşınmasına yardımcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arketip, Bahçeli ev, Kuyu Sokak, Samsun, Yaşanabilir çevre

1. Giriş: Geleneksel Anadolu Konuta Genel Bakış

Kentsel morfoloji, kentsel alanların fiziksel biçiminin incelenmesidir. Sokakların boyutu ve şekli, binaların yüksekliği, yerleşimi, yoğunluğu, yeşil alanları, kamusal alanlar, ulaşım ağları ve kentsel peyzaj düzeni dâhil olmak üzere alanın nasıl yapıldığına odaklanır. Alanın ve nüfusun, zaman içinde nasıl geliştiği/değiştiğini, endüstri, teknoloji ve diğer faktörlerdeki değişikliklere nasıl uyum

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, saadet.gundogdu@samsun.edu.tr

² Öğr. Gör., Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, melek.kutlu@samsun.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, evrim.duzenli@samsun.edu.tr

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, asim.divleli@samsun.edu.tr

⁵ Arş. Gör., Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, mtalha.oksuzoglu@samsun.edu.tr

⁶ Arş. Gör., Samsun Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, hande.eyuboglu@samsun.edu.tr

⁷ Arş. Gör., Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, furkan.gunduz@samsun.edu.tr

⁸ Arş. Gör., Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, tuqbanur.hekimoglu@samsun.edu.tr

sağladıklarını inceler. Diğer taraftan bu unsurların birbirleriyle nasıl etkileşime girdiği hakkında bilgi verir.

Ev, geleneksel kent görüntüsünün temel bileşenidir. Bu sebeple toplum psikolojisi ve insan ruhu ev kavramı ile derinden ilişkilidir (Kuban, 1995). Bunun yanında; Coğrafi durum, malzeme, inanışlar, gelenekler, kültürel ve sosyal yaşantı ve de bunların birbirine olan etkisi ev tasarımına tesir eden temel/vazgeçilmez faktörlerdir (Lami, 1954, s.9).

Anadolu'nun sanayi öncesinde gelişen yerleşimlerinde yaşam ve ev biçimi arasındaki ilişkinin yakınlığı çok daha net okunabilir/anlaşılabilir. Çünkü sanayi devrimi öncesinde Anadolu'da ailenin bir araya toplandığı binaların inşa edildiği malzeme ve birimlerin düzenlenmesi göreneklere tabidir. Bu sebeple örf ve adetin değişimini tespit etmek kolaylaşır. Alışılan malzemelerden vazgeçmek ve yenilerini aramak, esas birimlerden uzağa atılan servisleri aynı çatı altında toplamak, birimlerin düzenini değiştirerek çevreye daha bağlı ve daha açık yapmak yani yaşayan organizmalar oluşturmak, realist düzenin örf ve adetlerinin var olmasından meydana gelmektedir (Lami, 1954, s.10).

Anadolu konut mimarisinde mekânsal kurguyu oluşturan belli başlı temel mekânlar bulunmaktadır. Sedat Hakkı Eldem (1954) ve Doğan Kuban (1995) başta olmak üzere geleneksel Anadolu konutu üzerine çalışan çeşitli araştırmacıların eserlerinde bu mekânlar ve birbirleri ile ilişkileri detaylı bir şekilde anlatılır. Anadolu'da konutun mekânları ve bunlar arası ilişkiler yapının özgün bir niteliğe sahip olmasında önemli bir rol oynar. Bunlara ilaveten geleneksel Anadolu konut mimarisinde mekân ve diğer mimari öğelerinin genel isimlendirmeleri dışında bulunduğu yere özel isimleri de mevcuttur (Tablo 1).

Tablo 1 Geleneksel Anadolu konut mimarisinde mimari ve mekansal kurguyu oluşturan temel öğeler (Levi Akyüz, 1995; Kuban, 1995)

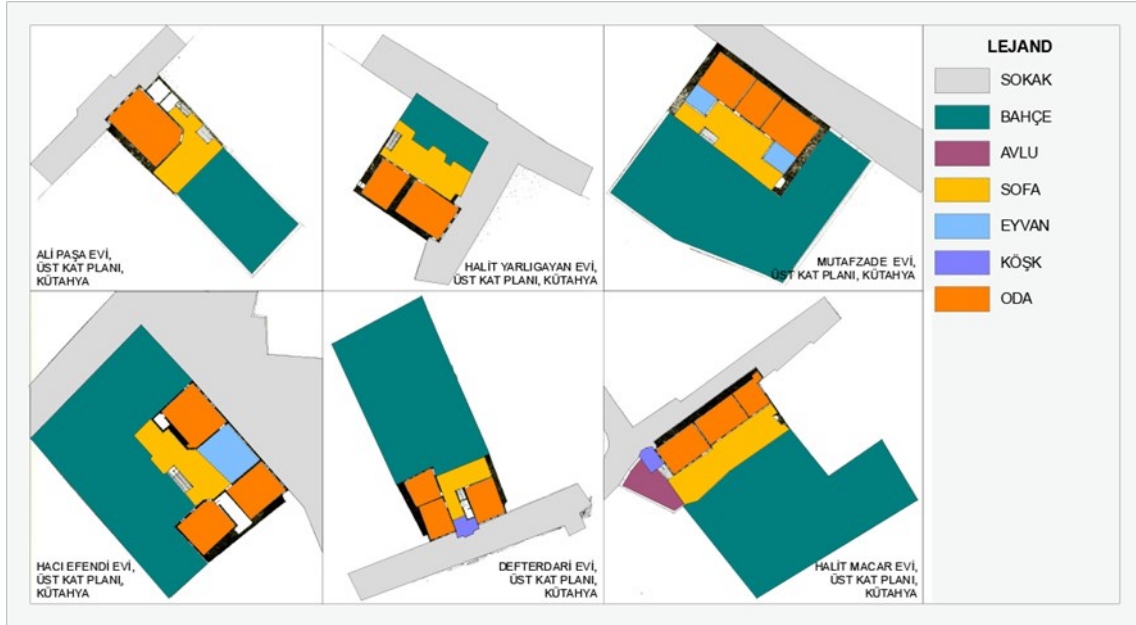
1.	Hayat / Sofa	Evlerde oda kapılarının açıldığı orta mekândır diğer bir ifade ile odalar arasındaki bağlantıyı sağlayan ortak mekândır.
2.	Çardak	Üstü kapalı yanları açık dış mekândır.
3.	Eyvan	Sofa veya hayatta iki oda arasında kalan önü açık bölüm, oturma alanıdır.
4.	Oda	Türk konutunun temel mimari birimidir.
5.	Sokak	Geleneksel Türk kentinin biçimsel karakterini oluşturan ve kente kimlik kazandıran temel öğelerinden biridir.
6.	Köşk	Türk evlerinde köşelerde yer alan, çıkmalı aydınlık, bol pencereci oturma alanıdır.
7.	Bahçe	İçinde sebze ve meyve yetiştirilen, korunaklı alan ve de insanların sohbet ettikleri sosyalleşilen açık mekân
8.	Avlu	Konutun ortasında kalan çevresi kapalı üstü açık alandır.
9.	Müştemilat	Konuta ek yapılarıdır
10.	Taşlık	Sokak kapısının açıldığı taş döşemeli avludur.
11.	Başoda	Evin en muteber yerinde, en özenli olarak döşenmiş ve konukların kabul edildiği odadır.

Kuşkusuz geleneksel Anadolu konutu ister bir bütün ister onu var eden birimler olarak anlatılacak olsun, 'oda' bu anlatının merkezinde yer alır. Çünkü coğrafyanın hangi bölgesine ait olursa olsun yapının planimetri/lerini var eden ve zenginleştiren temel birim odadır. Kuban (1995), odayı "çeşitli aşamalarındaki biçimiyle gerçekten geleneksel Türk evlerinin özgün bir ögesi" olarak tanımlar. **Hayat ve oda** birimi mekânsal ve işlevsel yapılanmalarıyla, konutun çekirdek öğeleridir. Odanın yakın çevresinin şekillenmesinin kurgusal kararı tüm kütlelerin tasarım yaklaşımını da ortaya koyar. **Hayat,**

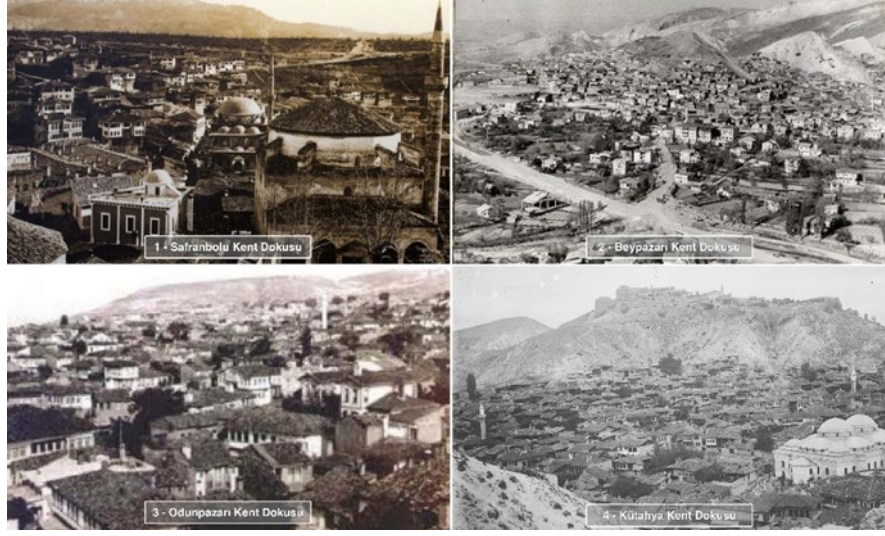
çevrili yer anlamına gelen Arapça bir sözcükten gelmektedir. Çevrili **açık alan** (yani avlu) anlamında kullanılan bu sözcüğün birçok bölgede kullanımını görmek mümkündür. Hayatlı evler geleneksel Anadolu konut tarihinin son dönemlere kadar süren en önemli birimidir. 20. yüzyıl başlarına kadar Anadolu’da hayatlı evler yapılmıştır (Kuban, 1995, s.104-106). **Çardak** sözcüğü de hayat anlamında, Osmanlı coğrafyasının hâkim olduğu çeşitli yörelerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Kuban (1995), **eyvanı** ise hayat’ın ideal biçiminde ayrılmaz bir elemanı olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte “hayat bu dikdörtgen şeklindeki boşluğun uzantısı ya da tersine söylenirse”, eyvan “**yarı-açık galerinin** evin içine doğru olan mekânsal uzantısıdır”. Çoğu zaman hayatlı evlerde işlevsel olarak eyvan ile hayat arasındaki ayrım belirsizdir. Hacimsel olarak eyvan hayatın arkasında bir oturma yeri konumundadır (Kuban, 1995, s.106, 137, 145) (Tablo 2).

Tablo 2 Kütahya evlerinin geleneksel mekanlar (Görsel Eser, L. 1955’ten faydalanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Anadolu’da ev, yarı açık ve açık alanlarla bir arada tanımlanmaktadır. Evlerde yarı açık ve açık mekânlar genellikle bahçe ve avlulardan meydana gelir. Bu mekânlar kapalı birimlerle kıyaslandığında temel işlevleri haricinde planlanmamış mekânlar olarak dikkat çeker. Günlük uğraşların gerçekleştiği mekânlar olmakla beraber dinlenme ve sosyalleşme yeri olarak da kullanılır. Avlular konutun merkezinde yer alan etrafı kapalı ya da bir revak ile çevrili genellikle bitki ve ağaçların yer aldığı üstü açık alandır.

Anadolu konutunu var eden şey sadece özel mülkiyet sınırları değildir; Anadolu konutu, dışında olup bitenlerle de şekillenir. Bunların en önemlisi kamusal alanın başlangıcı olan sokaktır. Sokak topografyanın şartlarını zorlamadan, yerin en tabii haline uyum sağlayarak oluşturulur. Yere ilişkin bu saygın karar sokağa organik bir kimlik kazandırır. Topoğrafyanın yanında, evlerin ve bahçe duvarlarının kamusal alana bakan yüzeyleri sokağa nihai karakterini kazandırır. Konut cephelerindeki çeşitlilik sokağa biçimsel zenginlik kazandıran bir durum ortaya çıkarır ve her bir sokağı diğerinden farklılaştırır (Şekil 1 ve Şekil 2).

Şekil 1 Sırasıyla Safranbolu, Beypazarı, Odunpazarı ve Kütahya'nın tarihi dokusu (1,2,3 numaralı fotoğraflar Saçık (2018), 4 numaralı fotoğraf URL-1)

Şekil 2 Sırasıyla Safranbolu, Beypazarı, Odunpazarı ve Kütahya'nın tarihi dokusu (Google Earth, 2023)

Bu biçimleşme toplumsal yapının geleneksel yönünü de ortaya çıkarır. Şehir dokusu ve onun toplumsal içeriği arasındaki ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkan Osmanlı sokağının görüntüsü organik biçimiyle Batı'daki örneklerden farklı özgün bir biçim ortaya koyar. Geleneksel sokağın belki de en kıymetli yanı, insan yaşamı organik bir hızla sürüp giderken, onun insan eliyle yapılmış çevre özelliklerini belgeliyor olmasıdır. Sokaklarının biçimleşmesi, konutun biçimleşmesi gibi aile yaşamının zorunluluklarının bir yansımasıdır (Kuban, 1995, s.186-195). Konutlar sokağa çok yakın olacak

şekilde konumlansalar ve sokağın görsel biçimlenişine katkıda bulunuyor olsalar da sokak ile konut arasındaki fiziksel bağlantı bazı temel ihtiyaçlar dışında kısıtlıdır. Dolayısıyla sosyal ilişkiler sokaktan ziyade bahçe ve avlu gibi iç mekânlarda kurulur. Yapı hem fiziksel hem de psikolojik olarak içe döndüktür. Bu durum özel hayat gizlenmesine yardımcı olmuştur. Diğer taraftan sokaklarda ticari ve konut dokuları olmak üzere fonksiyonel olarak da birbirinden ayrılır.

Çalışma kapsamında Kadıköy Kuyu Sokak üzerindeki yapılar, geleneksel Anadolu konut dokusunun bugüne kadar korumuş Kuzey Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerindeki örneklerinin sahip olduğu morfolojiler dikkate alınarak incelenecektir.

Batı Karadeniz konut dokusunun günümüze kadar ulaşmış önemli örneklerinden Safranbolu geleneksel Safranbolu konut dokusu mimarisi, genellikle dar sokaklarda inşa edilen ahşap karkaslı, beyaz badanalı evlerin kullanımıyla karakterize edilmektedir. Evler tipik olarak iki katlı, kırma çatılı, ahşap balkonludur. İçeride, evlerde genellikle her köşede dört oda bulunan açık plan bir merkezi oda bulunur. Dört köşe odalar, yatak odası ve depo gibi daha özel alanlar için kullanılmaktadır. Evde ayrıca genellikle açık havada dinlenme ve eğlence için kullanılan geniş bir avlu bulunur. Ayrıca, mahremiyet için evin bahçesi genellikle yüksek duvarlarla çevrilidir (Şekil 3).

Şekil 3 Anadolu konutuna dair eski çalışmaları (Samsun Üniversitesi 2022-2023 Mimari tasarım 3 dersi öğrenci çalışmaları)

2. Metodoloji

Kadıköy Mahallesi içerisinde konumlanan Kuyu Sokak ve çevresini kentin diğer bölgelerden belirgin bir biçimde ayrılarak müstesna bir yapı ortaya koymayı sağlayan biçimlenmelerini ve geleneksel Anadolu konutu ile benzer yanlarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Kuyu Sokak ve çevresi nasıl bir morfolojik yapı ortaya koymaktadır?
- Kuyu Sokak ve çevresindeki yapı; yeşil alanlar, kat yüksekliği, ortak alanlar, yollar, yarı açık ve kapalı alan düzenlemeleri bakımından, modern öncesi bir geleneksel Anadolu kentine hangi oranda benzerlik göstermektedir?
- Kuyu Sokak ve çevresini, kentin diğer bölgeleri ile karşılaştırıldığında müstesna nitelendirilmesine imkân tanıyan özellikleri, arketipler ile kurduğu ilişki nedir?

Çalışma 3 temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama geleneksel Anadolu kentlerinin genel karakterini örnekler üzerinden açıklamaya yönelik olup yerli ve yabancı literatür taramasından oluşmaktadır. İkinci aşama ise çalışma alanının belirlenmesi yöneltir. Çalışma alanı olarak Samsun ilinin merkezi ilçesi olan İlkadım'da yer alan Kadıköy Mahallesi'ndeki Kuyu Sokak ve çevresi seçilmiştir (Şekil 4). Çalışma kapsamında bu alanın seçilmesinde kırsalın mekânsal ve toplumsal alışkanlıklarını günümüzde hala taşımaya devam etmesi, az katlı yapılardan meydana gelmesi, bahçeli ve yarı açık mekanların birlikteliğinden oluşan bir konut dokusuna sahip olması önemli bir

rol oynamıştır. Kuyu Sokak'taki mekânsal gelişim, aidiyet ve komşuluk ilişkileri ve de bunun doğurduğu mahalle kültürü günümüze kadar süregelmiştir. Kadıköy, Samsun İlkadım İlçesi'nin merkez mahallelerinden biridir. İlk yoğunluklu yerleşimler, 1960'lı yıllarda, kırdan gelen göçler ile Kuyu Sokak'ta başlamıştır. Hızlı kentleşme baskısının henüz hissedilmediği bu dönemde, Kuyu Sokak çevresindeki yerleşimin genel karakterini, bahçeli az katlı konutlar oluşturmaktadır. Bu yapıların etrafı ise bahçe ve tarlalarla çevrilidir. 1980'li yıllardan itibaren merkezden çeperlere doğru plansız büyüyen kent, Kadıköy'de yüksek katlı ve sıkışık bir başka kentleşme deneyimini daha ortaya çıkarmıştır.

Şekil 4 Samsun ili İlkadım ilçesi güncel hava fotoğrafı ve Kadıköy Mahallesi konumu (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Üçüncü aşamada ise Kuyu Sokak ve çevresinde yer alan yapılar literatür taramasında belirlenen/seçilen kavramlar üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ele alınan mimari kavramlar sofa, çardak, hayat, oda, bahçe, sokak, avlu, müstemilat ve taşlık olarak belirlenmiştir. Bu

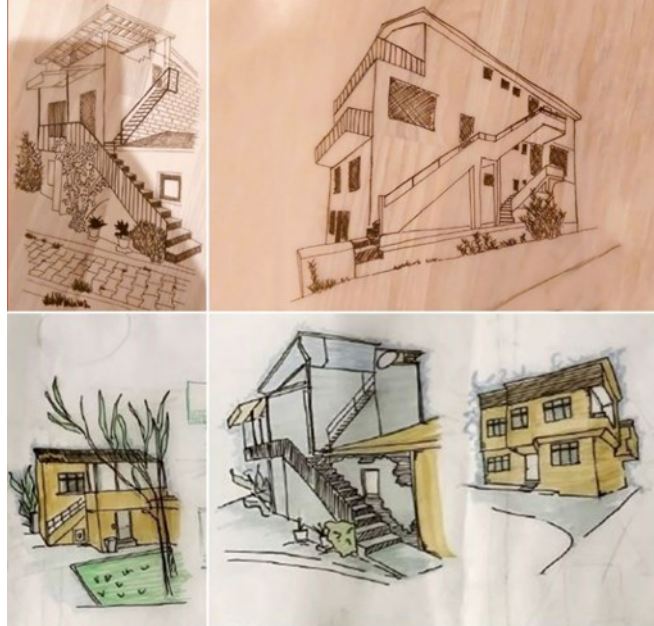

kavramlar üzerinden Kuyu Sokak'ta konumlanan konutlar analiz edilmiş olup benzer ve farklı yönler ortaya konmuştur.

3. Kuyu Sokak'ın Morfolojisine Bakış

Kent merkezine yakın bir yerde konumlanan Kadıköy Mahallesi göç nedeniyle gelenlerin kent imkânlarından yararlanmasını olanak tanımanın yanı sıra kentin kırsalında yer alması, kentteki ekonomik gelişim baskısından bağımsız şekilde bir yaşam sürmesini sağlamıştır. Mahalle mimari dokusu sokak, avlu/bahçe, ev biçiminde gelişen bir hiyerarşiye sahiptir. Kuyu Sokak ve çevresi günümüzde hala bu kırsal izin yansımalarının görüldüğü bir yerdir. Sokak ile bağlantılı yapı girişleri, bulunmaktadır. Kuyu Sokak ve çevresi az katlı ya da iki katlı bahçeli evlerden oluşan bir morfolojiye sahiptir. Yapıların pek çoğu tek seferde inşa edilmemiş olup zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlara bağlı olarak eklenen katlardan oluşmaktadır.

Giriş ve yönlendirmeler: Yapılara, doğrudan yoldan ya da bahçe/avlu içerisinden giriş sağlanmaktadır. Yola yakın yerleştirilen evlerde sokağa açılan cephelerle sokak-ev ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır. Yapı girişi, komşu yapı girişini doğrudan görmeyecek biçimde yerleştirilmiştir. Geleneksel mimaride olduğu gibi binalar komşunun mahrem alanına sahiptir. Parsellerin yolla ilişki durumuna göre doğrudan binaya girişler, avlu ve bina girişinin ayrıldığı örnekler, sokaktan ve arka bahçeden farklı yönlendirmeler düşünülmüştür. Kadıköy'deki Kuyu Sokak yerleşiminde bina ile komşu, bina ile sokak, bina ile ortak alan birliktelikleri düşünülmüş geleneksel mahalle yerleşim kararlarını sürdürülmesini sağlamaktadır (Şekil 5).

Şekil 5 Kuyu sokağa dair eskiz çalışmaları (Samsun Üniversitesi 2022-2023 Güz Dönemi Mimari Tasarım 3 dersi Ayşe Karapıçak ve Buse Bayraktar adlı öğrencilerin çalışmaları)

Yapıların kademeli inşa süreci katlar arası organizasyonu sağlayan düşey sirkülasyon elemanı olan merdivenlerin yapı dışına eklenmesini gerekli kılmıştır. Konutların büyük çoğunluğunda süreçte eklenen dışarıdan merdivenler ve kat artırımı görülmektedir. Merdivenler Kuyu Sokak ve çevresinde yer alan konutların karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Öte yandan bu durum ise beraberinde girişleri birbirinden bağımsız konut birimi tasarımlarını beraberinde getirerek mekânsal çeşitlilikler ortaya çıkarmıştır (Şekil 6).

Şekil 6 Kuyu Sokak'ta konut merdiven ilişkisi

Diğer taraftan ihtiyaçlara bağlı olarak konut birimlerine ek olarak müstemilat birimleri eklenmiştir. Tek kattan oluşan bu ek birimler ağırlıklı olarak misafir birimi ya da depolama alanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7 Kuyu Sokak'ta arka bahçe ve müstemilat ilişkileri

Konut tasarımlarının ağırlıklı bir kısmı kırsalın mekânsal ve toplumsal yaşayış biçiminin izlerini taşımaktadır. Bahçeler, ağırlıklı olarak doğrudan sokaklarla ilişkilendirilen cephelerin arkasında konumlanmaktadır (Şekil 8). Karakteristik yol formu, geçişler, ortak alanlar, yarı açık alan kullanımları, vd. morfolojik özellikleri, günümüzde, yakın çevresindeki bu plansız yoğun yerleşimler ile kentteki diğer planlı alanlar içinde müstesna bir kentsel örneğe dönüştürmektedir.

Şekil 8 Kuyu Sokak'ta yapı girişleri, balkonlar, bahçeler çeşitli çiçeklerle, bitkilerle bezenmiş

Cephe ve silüetler: Cephe ve yaklaşım ilişkilerinde, bitişik parsellerdeki yapının cephe ve konumu dikkate alınmaktadır. Cephede sokakla ilişkiyi kuracak çıkmalar yer almaktadır. Bunlar, içeride ailenin ortak alanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca geleneksel konutlarda olduğu gibi hayat, köşk, cumba gibi unsurlar silüetlerde cephe karakteri olarak yer alır. Bu birimler içeriye, iç bahçeye de bağlanarak, konut sahibinin özel alanı ile ilişki kurar ve çoklu bir ilişkiler ağının parçası olurlar. Bugün mevcut Kadıköy'de birçok konutta doluluk boşluk oranları mimari bağlamda önemli bir unsuru oluşturmaktadır. Silüetlerde ara geçiş mekânları, ortak alan boşlukları, bahçe-yapı hiyerarşisi ile doluluk-boşluğu dengeleyen ve komşunun güneşini kesmeyen kıstaslar olduğu görülmektedir. Bitişik nizamlı dar parsellerde ise yapılar belli yerlerde sırt sırta vererek birbirinin özel alanını korumaya devam eder.

Kuyu Sokak'taki özel ve ortak alanlar, mülkiyet (akrabalık) ilişkileri, ada ve parselin imkânları/ durumları, yeşil alanlar, avlu kullanımı, geleneksel konut mimarisinde var olan "mahremiyet" mefhumuna dikkat ederken diğer taraftan ise çok katlı apartman kültürüyle kaybolan komşuluk ilişkilerini de canlandırır. Kadıköy'de ortak alan kullanımlarının yaygın olması ortak kullanım kültürünün devam etmesini de sağlamaktadır.

Bu alan için yaptığımız morfolojik analiz çalışmaları: mevcut yapıların kapalı ve açık alanları, parsellerdeki konumlanışları, komşuluk ilişkileri, yeşil alanlar vb. lerdir (Şekil 9).

Şekil 9 Kuyu Sokak ve yakın çevresindeki yapı dokusu/ dolu-boş analizi; kamusal ve özel (bahçe vb.) yeşil alanlar analizi; araç yolları analizi

Kadıköy'de Geç Osmanlı döneminden kalma oldukça büyük bir bahçeye sahip taş yığma müstemilatı da olan kagir bir konut bulunmaktadır. Ancak bunun yanı sıra Kadıköy'de yer alan yapılarda kalitesiz malzeme kullanımı, bakımsızlık vb. sebepler sonucunda çokça köhneme olduğu da görülmektedir. 1980 sonrası Türkiye'de kentlere olan göçün artması merkezlerden çeperlere doğru yağ lekeli şeklindeki Samsun kentinin de genişlemesi Kuyu Sokak ve yakın çevresindeki kırsal niteliğin de bozulmaya başlamasına sebep olmuştur.

Kadıköy Mahallesi yapılan alan gezileri sırasında mahallelilerle yapılan sohbetlerde mahalledeki komşuluğun akrabalıktan öte olduğunu anlatmaktadır. Buradaki mahalle kültürünü güçlendiren etkenlerden en önemlisi aslında bölgeye ilk yerleşildiğinden beri konut mülkiyetlerinin neredeyse çok az el değiştirmiş olmasıdır. Evlerin bahçelerinde meyve ağaçları, kümesler, müstemilatlar, büyük salıncaklar, hamaklar, ekilmiş sebzeler, kedi/köpek kulüpleri sıkça rastladığımızdır. Samsun Merkez’de konut yoğunluklu Selahiye ve Ulugazi Mahalleleri, ticaret yoğunluklu Kale Mahallesi kentsel sit alanları olarak koruma altında bulunmaktadır. Bu alanlarda yer alan konut dokusu/yoğunluğu Samsun geneline bakıldığında oldukça kısıtlıdır. Bunun yanı sıra Samsun Merkez’de 56 Evler, Meskenler, 200 evler gibi vb. modern nitelikli konut toplulukları da yer almaktadır. Ancak Kadıköy Mahallesi dışında az katlı, bahçeli, yarı açık alanlara sahip mekansal nitelik yönünden zengin konut Merkez’de bulunmamaktadır.

Şekil 10 Kadıköy Mahallesi denizden (doğudan) bakış ve konutlardan deniz manzarasına bakış

Kuyu Sokak ve yakın çevresi için 2013 yılında 6306 sayılı kanun kapsamında yasal olarak kentsel dönüşüm kararı alınmıştır. Zaten yakın zamanda sokak üzerindeki yan yana 3 parseldeki yapılar yıkılarak bitişik nizam 5 kat ve üzeri, önceki konutlardan hacim olarak (gabarisi ve yerleşim alanı) oldukça büyük, bahçesi olmayan apartmanlar inşa edilmiştir.

Kentsel dönüşümler yerleşimlerin afet riskini ortadan kaldırırken yoğunlukla kentsel hafızanın ve aidiyet duygusunun kaybolmasını hızlandıracak yeni riskleri de davet etmektedir. Bölgedeki kentsel dönüşüm söylemlerinin son zamanlarda artmış olması vb. tehditler bu nadir dokuyu Samsun kentinin kaybetmesine sebep olacaktır. Bu bölgedeki nitelikli adalar tespit edilerek kentsel sit alanları kapsamında tescillenerek korunmalı ve kullanıcıların bu bölgedeki yaşamlarını sürdürülmesi için teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır. Afet risklerine karşı uygulanacak olan kentsel dönüşüm çalışmalarında bölgenin sahip olduğu fiziksel, sosyal ve kültürel değerlerin korunabilmesi için parçacıl değişimler ve güçlendirme çalışmaları artırılarak, bentler vb. ler kurularak da önlemler alınabilecektir.

Tablo 3 Kuyu Sokak ve yakın çevresinin model çalışması ve kesitleri

4. Karşılaştırmalar ve Sonuç

Samsun'un merkez ilçelerinden İlkadım'ın kırsal mahallelerinden biri olan Kadıköy, 1960'lı yıllardan sonra şehrin maruz kaldığı hızlı kentleşme süreçlerinden büyük oranda etkilenmiş olmasına karşın, yine aynı dönemde inşa edilen Kuyu Sokak ve yakın çevresinde geleneksel konut mimarisi ve yaşam kültürünün korunması başarılımıştır. Kuyu Sokak ve çevresindeki muhafaza edilmiş bu iki düzlem, niteliksel bir zenginliğe sahip olmasa da geleneksel mimari ve sosyal dokunun hissedilebileceği bir iz bırakmıştır. Kuşkusuz bu izin varlığı bile şehrin geri kalanı dikkate alındığında önemli bir hafıza merkezi olma özelliği ortaya koymaktadır. Mahalleye 1960'lı yıllardan itibaren göç edenler hem zamanı hem de geldikleri bölgelerde var olan mimari kültür ve alışkanlıkları da taşımışlardır. Bu kapsamda söz konusu dönemde halen kullanılmakta olan geleneksel Anadolu şehir ve konut dokusuna ait biçimler doğrudan burada inşa edilmiştir. Ne var ki bunların büyük kısmı ekonomik koşullardan dolayı bütünlüklü olarak inşa edilmemiş, edilmiş olanlar ise bugüne kadar korunamamıştır. Bu aktarımın ve muhafazanın en dikkat çekici olanları yapıların az katlı ve bahçeli olma durumlarıdır. Bunu açık ve yarı açık mekân organizasyonları takip etmektedir. Geleneksel Anadolu konutunda var olan birçok açık ve yarı-açık düzen birebir örtüşmüyor olsa da başka biçimlerle karşımıza çıkar. Geleneksel konutta katlar arası bağlantıyı avludan hayata olacak şekilde bağlayan merdivenler Kuyu Sokak örneklerinde de sıklıkla karşılaşılar. Kuyu Sokak'taki çıkmalar pencere düzenleri ve malzeme gibi bağlamlarda geleneksel konut ile uyumlu olmasa da oranları ve sokakla kurdukları ilişkiler bağlamında büyük benzerlikler barındırır. 19. ve 20. Yüzyıl şehir içi konut dokusunda karşılaştığımız giriş niş ve saçakları da Kuyu Sokak konutlarının büyük bir kısmında uygulanmıştır.

Bütün bu benzerlikler sokağın bütününde bir araya gelme düzenleri ile hem vaziyet hem de sokak perspektifleriyle Osmanlı Şehir dokusunu çağrıştıran bir düzen ortaya çıkarır. Kuşkusuz bütün bu benzerlikler Kuyu Sokak yapılarını Geleneksel Anadolu Şehri'nin bir parçası yapmaz. Zira bunların tamamı başka yerde inşa edilmiş mimari ve kültürel bir durumun, farklı ekonomik koşullar altında yeni bir yere taşınmasıdır. Ve bu inşa söz konusu alışkanlıkların asgari benzerliklerini ihtiva eder. Söz konusu izlerin çevresinde olup biten hızlı kentleşme süreçlerine rağmen halen asgari benzerliklerin korunuyor olması, dönemi tanımlayan morfolojik bir veri ortaya çıkarır.

Kaynaklar

- Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul.
- Eser, L. (1954). *Kütahya evleri*. İTÜ, Pulhan Matbaacılık.
- Kuban, D. (1995). *Türk hayatlı evi*. İstanbul, Mısır Matbaacılık A.Ş.
- Levi Akyüz, E. (1995). Geleneksel konut mimarisine ilişkin kavramlar. *Ege Mimarlık*, 3(17), 38-40.
- Saçık, K. (2018). *Mimarlıkta topoğrafya: Turgut Cansever eserleri ile Safranbolu, Beypazarı ve Odunpazarı örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tural, M. M. (2009). *Mardin geleneksel yerleşim dokusunun kentsel dış mekân kullanımları bağlamında incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- URL-1: <http://www.eskiturkiye.net/resimler/kutahya-genel-gorunumu-albert-gabriel-fotografi.jpg> Erişim Tarihi: 20.03.2023